

Innst. 100 S

(2011–2012)

Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen

Dokument 7:2 S (2010–2011)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om særskilt melding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) om EOS-utvalgets undersøkelse av POTs metodebruk i Treholt-saken

Til Stortinget

1. Sammendrag

1.1 Innledning

Høsten 2010 ble det tidligere Politiets overvåkingstjeneste (POT) anklaget for å ha forfalsket det såkalte «pengebeviset». Dette fremgikk av boken «Forfalskningen – Politiets løgn i Treholt-saken». Deretter kom det oppslag i media om at POT i halvannet år skal ha overvåket familien Treholt i deres leilighet i Oscars gate 61 i Oslo. Overvåkingen skulle angivelig ha skjedd frem til Arne Treholt ble pågrepet og siktet for spionasje 20. januar 1984. POTs påståtte metodebruk ble kritisert i media.

Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) overveide om det på eget initiativ skulle iverksette en undersøkelse i Treholt-saken. På bakgrunn av den tiden som er gått, ligger en undersøkelse av POTs metodebruk i saken i ytterkant av utvalgets kontrollformål etter kontrollloven § 2. Alvoret i de anklagene som var rettet mot POTs metodebruk og sakens samfunnsmessige og historiske betydning, medførte at utvalget 22. september 2010 likevel besluttet å undersøke POTs metodebruk i saken. Utvalget opplyste om dette i en pressemelding samme dag.

I etterkant av utvalgets beslutning om å undersøke saken kunngjorde tidligere leder av kommisjo-

nen som i 1994 ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere, Lund-kommisjonen, i en pressemelding at kommisjonen ble gjort kjent med videoovervåking av Treholts leilighet under arbeidet med sin rapport. Videoovervåkingen ble likevel ikke omtalt i Lund-rapporten.

Tidligere er påstander om romavlytting av familien Treholts leilighet blitt omtalt i Trond Berghs og Knut Einar Eriksens bok «Den hemmelige krigen – overvåking i Norge 1914–1997», bind 2, på side 325.

1.2 Generelt om undersøkelsen

1.2.1 Mandat

Kontrollloven § 2 fastsetter at formålet med EOS-utvalgets kontroll er «å klarlegge om og forebygge at det øves urett mot noen, herunder påse at det ikke nyttes mer inngripende midler enn det som er nødvendig etter forholdene, og at tjenestene respekterer menneskerettighetene». Formålet med utvalgets kontroll er videre å påse at utøvelse av etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-tjeneste) ikke utilbørlig skader samfunnslivet og at virksomhetene holdes innenfor rammen av lov, direktiver og ulovfestet rett.

Selv om utvalgets kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste i hovedsak er rettet mot virksomheten i dagens tjenester, er ikke utvalget forhindret fra å utøve kontroll med virksomhet som ligger tilbake i tid, heller ikke før etableringen av EOS-utvalget i 1996. Kontrollloven § 3 annet ledd annet punktum fastsetter at utvalget av eget tiltak skal ta opp «alle saker og forhold som det ut fra formålet finner riktig å behandle, og særlig slike som har vært gjenstand for offentlig kritikk».

Følgende mandat for undersøkelsen ble vedtatt på møte i EOS-utvalget 24. november 2010:

«Utvalget skal undersøke om Politiets overvåkingstjeneste (POT), eventuelt annen EOS-tjeneste, benyttet ulovlige metoder i Treholt-saken. Utvalget skal i så fall særlig søke å kartlegge omfanget av slik metodebruk, hjemmelsspørsmålet, hvem som kjente til metodebruken og hvem som godkjente denne.»

Utvalget meddelte Stortinget at det ønsket å rapportere om sine funn og konklusjoner i en ugradert, særskilt melding i samsvar med kontrollloven § 8 nr. 2, jf. kontrollinstruksen § 13.

1.2.2 Begrepsbruk

Utvalgets mandat har vært å undersøke hvorvidt POT, eventuelt annen EOS-tjeneste, benyttet «ulovlige metoder i Treholt-saken».

Det finnes ingen entydig definisjon av hva en metode er i politifaglig sammenheng. I vid forstand omfatter begrepet alle virkemidler politiet benytter seg av for å løse sine oppgaver, også kalt politimetoder. Med etterforskningsmetoder menes virkemidler for informasjonsinnhenting i forbindelse med etterforskning av et straffbart forhold. Slike metoder kan ha hjemmel både i lov og ulovfestet rett, alt ettersom hvor inngripende i borgernes rettssfære metoden er ansett å være.

På den tid da Treholt ble overvåket, hadde POT adgang til å benytte både lovfestede og ulovfestede metoder i sin virksomhet. EOS-utvalget har i undersøkelsen særlig fokusert på metoder som er av en slik karakter at de ifølge legalitetsprinsippet må ha hjemmel i lov, for eksempel romavlytting. Bruk av ulovfestede metoder som visuell spaning i det offentlige rom, provokasjon, infiltrasjon og bruk av informanter og kilder mv., er i mindre grad undersøkt.

1.2.3 Avgrensninger

Utvalgets undersøkelse er i all hovedsak begrenset til POTs overvåking av Treholt på norsk territorium før pågripelsen. Undersøkelsen omfatter både POTs metodebruk overfor Treholt i overvåkingsøyemed og metodebruk som i lovens forstand ble ansett som etterforskningsmidler. Skillet mellom forebyggende virksomhet og etterforskning var imidlertid langt mindre klart på den tiden enn i dag.

Utvalgets kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste omfatter ikke kontroll med overordnet påtalemyndighet, jf. kontrollloven § 1 annet ledd. Overordnet påtalemyndighet omfatter Riksadvokatembetet og statsadvokatembetene. Disse embeters ansvar og rolle under etterforskningen av saken har derfor ikke vært gjenstand for vurdering. Heller ikke Justisdepartementets ansvar og rolle i saken er vurdert, fordi dette faller utenfor utvalgets kontrollområde.

Utvalget har likevel, i samsvar med mandatet, undersøkt hvem som kjente til POTs metodebruk

overfor Treholt, også innenfor overordnet myndighet.

1.2.4 Formålet med undersøkelsen og utvalgets rolle

Formålet med EOS-utvalgets undersøkelse har vært å kartlegge metodebruken forut for pågripelsen av Treholt i januar 1984. Utvalgets undersøkelse har særlig vært rettet mot å klargjøre fakta i saken.

Utvalgets undersøkelse er gjennomført på selvstendig grunnlag og har vært løsrevet fra og uavhengig av Gjenopptakelseskommisjonens fornyede behandling av Treholts gjenåpningsbegjæring av straffesaken, som også ble påbegynt høsten 2010. Utvalgets undersøkelse av POTs metodebruk i Treholt-saken er dermed ikke forbundet med en eventuell gjenåpning av straffesaken.

EOS-utvalget og Gjenopptakelseskommisjonen har i sine respektive undersøkelser til dels gjennomført avhør av de samme personene (tjenestemenn i POT). På grunnlag av samtykke fra personer Gjenopptakelseskommisjonen har avhørt, har utvalget fått tilgang til kommisjonens avhør.

1.3 Gjennomføring av undersøkelsen

1.3.1 Generelt om kilder og undersøkelsesmetoder

Utvalget har gjennomgått arkivet i Den sentrale enhet i Politiets sikkerhetstjeneste (PST), materialet fra straffesaken mot Treholt og Stortingets arkiv etter Lund-kommisjonen. Utvalget har også innhentet annen relevant dokumentasjon og arkivmateriale der dette har vært nødvendig. Meldingen gjør nærmere rede for hvilke arkiver og registre som er gjennomgått.

Utvalget har gjennomført samtaler i avhørs form av tjenestemenn i POT som var involvert i Treholt-saken. Hovedregelen etter kontrollloven § 5 første ledd er at enhver plikter å møte for EOS-utvalget. Alle som er eller har vært i forvaltningens tjeneste, har plikt til å forklare seg om alt de har erfart i tjenesten, jf. § 5 tredje ledd. Ansatte i «forvaltningens tjeneste» omfatter i utgangspunktet alle som er eller har vært «offentlig ansatte». Møte- og forklaringsplikten gjelder ikke for tidligere eller nåværende statsråder, departementene og deres embets- og tjenestemenn, jf. kontrollloven § 6.

Utvalget har videre anmodet enkelte tidligere og nåværende aktører hos overordnet myndighet om frivillig å forklare seg for utvalget om sin kunnskap om saken og metodebruken overfor Treholt. Alle de inviterte møtte til samtale og avga frivillige forklaringer til utvalget.

Utvalget har som ledd i sin undersøkelse gjennomført avhør av 17 personer som har vært ansatt i

POT, og 1 person som har vært ansatt i tidligere Forsvarets Overkommando/Etterretningsstaben (FO/E). Videre har utvalget gjennomført frivillige samtaler med 6 personer som har vært eller er knyttet til overordnet påtalemyndighet eller embetsverket / politisk ledelse i Justis-, Forsvars- og Utenriksdepartementet.

Politifaglig sakkyndig har ledet den praktiske gjennomføringen av avhørene/samtalene og har også vært sentral i planleggingen av disse sammen med utvalgets sekretariat.

Utvalget fikk bistand fra Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) for å sikre ivaretagelse av de strenge krav sikkerhetsloven oppstiller for bruk av audiovisuelt utstyr ved behandling av sikkerhetsgradert informasjon.

Avhørene er gjennomført etter tilnærmet de samme kravene som oppstilles for politiavhør etter straffeprosessloven og påtaleinstruksen.

Utvalget har innhentet juridisk bistand i form av en juridisk betenkning, som et supplement til den juridiske kompetansen som utvalget besitter i sekretariatet og blant utvalgets medlemmer. Som ledd i vurderingene av lovligheten av POTs metodebruk i saken har utvalget knyttet til seg professor dr. juris Erling Johannes Husabø ved Universitetet i Bergen. Professor Husabø er ekspert i strafferett, og var også medlem i Metodekontrollutvalget, som i 2009 kom med sin utredning om politiets bruk av skjulte tvangsmidler og behandling og beskyttelse av informasjon i straffesaker. Utvalget har videre i en tidlig fase av undersøkelsene hatt samtaler med professor dr. juris Fredrik Sejersted ved Universitetet i Oslo, særlig vedrørende konstitusjonelle spørsmål. Utvalget har også hatt samtaler med blant annet historikerne Knut Einar Eriksen og Trond Bergh, spesielt om den historiske konteksten.

1.4 Overvåkingen

1.4.1 Innledning

1.4.1.1 GENERELT

Utvalget har i hovedsak undersøkt overvåkingen av Treholt mens han oppholdt seg i Norge, og da særskilt overvåkingsopplegget i leiligheten i Oscars gate fra senhøsten 1982 og frem til pågripelsen i januar 1984.

Undersøkelsens mandat er avgrenset til å gjelde overvåking utført av POT eller annen EOS-tjeneste. Avgrensingen medfører at utvalget ikke har undersøkt overvåkingen av Treholt mens han oppholdt seg i New York. Utvalget har heller ikke undersøkt eventuell annen metodebruk i utlandet, for eksempel spaning på Treholt i forbindelse med hans møter med KGB-agenter.

Utvalget har videre avgrenset undersøkelsen til å gjelde POT eller annen EOS-tjenestes påståtte ulov-

lige metodebruk. Av denne grunn har utvalget ikke undersøkt spaningen mot Treholt nærmere. Undersøkelsen har imidlertid vist at POT la ned betydelige ressurser på spaning mot Treholt i forbindelse med ransaker og andre spesielle hendelser. Med unntak av overvåkingsopplegget i leiligheten ble det ikke foretatt kontinuerlig spaning på Treholt.

1.4.1.2 KILDER

Utvalget har benyttet seg av ulike kilder i forbindelse med undersøkelsen av POTs metodebruk i saken. Det foreligger en del skriftlig materiale i POTs observasjonssak, samt noe materiale i straffesaken. For eksempel er telefonkontrollen av Treholt og familien nøye dokumentert i observasjonssaken, mens det foreligger to ransakingsordrer i straffesaken.

Avhørene og samtalene utvalget har gjennomført med vitner i saken har stått sentralt i utvalgets undersøkelse.

Utvalget har hatt tilgang til bilder som viser teknisk utstyr POT benyttet i forbindelse med overvåkingen av Treholt. Videre har utvalget hatt bilder fra Treholts leilighet, som ifølge vitneforklaringene stammer fra ransaker i forbindelse med planleggingen og gjennomføringen av det tekniske overvåkingsopplegget. Ingen av bildene har vært journalført i observasjonssaken eller straffesaken, men har vært oppbevart hos PST i ettertid. Bildene er ikke systematisert eller arkivert på en måte som gir svar på hva som har vært formålet med bildene, når de er tatt eller av hvem.

1.4.2 Teknisk overvåkingsopplegg

1.4.2.1 INNLEDNING

Høsten 1982 kjøpte POT en leilighet i tredje etasje i Oscars gate 61, på skrå over Treholts leilighet. POT etablerte en kontrollpost i leiligheten, og tjenestemenn fra POT bemannet posten i en døgnkontinuerlig turnus. Det var to personer på vakt til enhver tid.

Dokumenter i observasjonssaken og avhørene viser at POT fikk bistand fra en utenlandsk samarbeidende tjeneste til å planlegge overvåkingsopplegget i leiligheten til Treholt og til å installere utstyr. Utvalget kan ikke gjengi hvilken utenlandsk samarbeidende tjeneste dette gjelder, siden dette fortsatt er vurdert å være gradert informasjon.

Både vitneforklaringene og dokumentene i observasjonssaken viser at den utenlandske tjenesten bistod POT med utstyr og et teknisk team. Den skriftlige korrespondansen mellom tjenestene startet i begynnelsen av august 1982, på bakgrunn av et møte mellom representanter fra tjenestene. Tjenestene visste på dette tidspunktet ikke om Treholt kom til å kjøpe leilighet eller enebolig. Rådene fra utlandet var

derfor av generell art på dette tidspunktet. Allerede tidlig i august 1982 var de to tjenestene enige om at det skulle sendes en tekniker for å foreta en rekognosering så snart Treholt hadde kjøpt bopel. Teknikeren skulle gi POT råd og returnere til hjemlandet for å legge en videre plan for operasjonen.

Korrespondansen om operasjonen viser at etterforskningsledelsen i POT var involvert i operasjonen, i alle fall innledningsvis.

Generelt er utvalgets inntrykk at svært få personer i POT ser ut til å ha hatt kjennskap til planleggingen.

POT innledet samarbeidet med den utenlandske samarbeidende tjenesten i begynnelsen av august 1982. Opplysninger i et notat kan tyde på at denne tjenesten allerede sommeren 1982 hadde gjort seg visse tanker om hvordan det ville være mulig å overvåke Treholt hjemme i Norge.

Den 12. november 1982 meddelte tjenesten til POT at den var villig til å gjennomføre operasjonen.

Ut fra dokumentene i observasjonssaken og flere vitneforklaringer synes det klart at utstyret som ble brukt i forbindelse med romavlytting og videoovervåking av Treholts leilighet, dels var POTs eget og dels var lånt fra den utenlandske tjenesten.

Dokumentene i observasjonssaken sier lite om hvordan det tekniske utstyret ble installert og hvem som gjorde det. De funn utvalget har gjort på dette punktet, baserer seg derfor på forklaringene fra enkelte vitner. POT synes å ha montert det utstyret de selv hadde, mens den utenlandske tjenesten bistod ved installeringen av det utstyret som de leverte.

Vitneforklaringene tyder på at representanter fra den utenlandske tjenesten var i Oslo i alle fall i to omganger for å installere utstyr i leiligheten.

Det har ikke vært mulig for utvalget å fastslå eksakt når overvåkingsutstyret ble installert eller hvor lang tid tjenesten brukte på å etablere lytteposten i POTs leilighet.

Sammen med enkelte dokumenter i observasjonssaken har vitneforklaringene gitt utvalget et inntrykk av at det var POT som stod for vedlikeholdet av overvåkingsutstyret etter installering.

Utvalget legger til grunn at overvåkingen av leiligheten til Treholt samlet sett pågikk i omtrent ett år og to måneder. Siden de enkelte overvåkingspunktene ser ut til å ha blitt montert og satt i drift på noe ulike tidspunkter, vil varigheten av de ulike overvåkingspunktene variere noe. Utvalget legger imidlertid til grunn at det meste av utstyret var på plass før jul 1982 og det er derfor bare tale om mindre variasjoner i varighet. Overvåkingen av soverommet pågikk trolig i ganske nøyaktig ett år.

1.4.2 OPPSUMMERING AV DET TEKNISKE KONTROLLOPPLEGGET

Utvalgets undersøkelse har avdekket følgende tre avlyttingspunkter i Treholts leilighet: på kjøkkenet, på soverommet og i biblioteket. Lyden fra romavlyttingen ble overført til kontrollposten i POTs leilighet, der spanerne satt og lyttet når det var aktivitet i rommene. Det ble gjort opptak fra romavlyttingen, i alle fall når det skjedde noe spanerne mente var av interesse.

Videre har undersøkelsene avdekket fire overvåkingskameraer i og i tilknytning til leiligheten: et kamera plassert i gårdens innvendige fellesareal (trappeoppgangen), et kamera inne i leiligheten til Treholt (biblioteket), to kameraer plassert i POTs leilighet (mot kjøkkenet og mot hovedinngangsdøren/parkeringsplassen). Felles for de to sistnevnte kameraene er at disse fanget opp det samme som spanerne kunne ha observert ved kontinuerlig observasjon fra vinduene i leiligheten til POT.

Fra tre av de fire overvåkingskameraene ble det kontinuerlig overført bilder til monitorer på kontrollposten. Utvalget har ikke opplysninger om at det var tilknyttet videoopptaksutstyr til disse kameraene. Det fjerde kameraet overvåket biblioteket. Dette hadde mulighet for videoopptak, men stod ikke på kontinuerlig.

1.4.3 Telefonkontroll

1.4.3.1 INNLEDNING

Underveis i etterforskningen av Treholt fikk POT kjennelser fra retten til telefonkontroll en rekke ganger. Utvalget har gått gjennom POTs begjæringer om telefonkontroll og Oslo forhørsretts kjennelser.

Siden POT fikk rettens tillatelser til telefonkontroll, har utvalget ikke villet gå nærmere inn på deres grunnlag, varighet eller lignende.

1.4.3.2 MERKNADER

Sammen med dokumentasjonen i observasjonssaken viser beslutningsbøkene at POT hadde kontinuerlig telefonkontroll på Treholt fra juni 1982 og frem til han ble pågrepet i januar 1984. I tillegg hadde POT telefonkontroll i kortere perioder i 1978 og på våren 1982 da Treholt var i Norge.

Fra Treholt kom hjem fra New York og frem til familien etablerte seg i Oscars gate 61 høsten 1982, hadde familien ikke fast bopel. I denne perioden hadde derfor POT telefonkontroll på to telefonnumre hos svigerfamilien og på et hotell Treholt bodde på en kort periode. Telefoner i tilknytning til Treholts arbeidsplass ble avlyttet en periode i 1978, en kort periode våren 1982, samt fra oktober 1983 og frem til pågripelsen.

Beslutningsbøkene viser at POT fikk rettens tillatelse til telefonkontroll hos svigerfamilien til Treholt også etter at Treholt flyttet inn i Oscars gate. POT hadde altså kontinuerlig telefonkontroll med svigerfamiliens telefonlinjer fra juni 1982 til pågrepelsen i januar 1984, til tross for at Treholt i store deler av perioden ikke bodde der.

Utvalget legger til grunn at POT ikke foretok telefonkontroll uten rettens tillatelse i Treholt-saken.

Undersøkelsen har vist at POT hadde god notoritet på det som knytter seg til telefonkontrollen i saken. Både POTs begjæringer og rettens beslutninger er arkivert i observasjonssaken.

1.4.3.3 MEDHØR

Utvalgets undersøkelse har vist at spanerne på kontrollposten hadde medhør på telefonkontrollen i Treholts leilighet, det vil si at det ble lyttet på samtalerne samtidig som de fant sted. Spanerne har forklart at kontrollposten hadde medhør på telefonsamtaler, men at samtalerne også gikk inn til Overvåkingssentralen der de ble tatt opp på bånd på vanlig måte. Formålet med spanernes medhør skal ha vært å gjøre det mulig for POT å fange opp interessant informasjon når den kom, i stedet for å vente til båndene ble hørt gjennom på sentralen i ettertid.

1.4.4 *Hemmelige ransakinger*

1.4.4.1 INNLEDNING

Utvalget redegjør i meldingen for hva undersøkelsene har fremskaffet av informasjon om POTs hemmelige ransakinger i Treholts leilighet.

I straffesaken foreligger det to skriftlige ransakingsordrer med beslagsrapporter fra to hemmelige ransakinger, henholdsvis 17. mai og 22. august 1983. Videre tyder noe av materialet i saken på at det ble foretatt ytterligere hemmelige ransakinger i Treholts leilighet. Det er bekreftet i flere avhør at POT var i Treholts leilighet også ved flere andre anledninger.

1.4.4.2 HEMMELIGE RANSAKINGER 17. MAI OG 22. AUGUST 1983

Høsten 2010 ble det fremsatt påstander om at det såkalte «pengebeviset» i straffesaken mot Treholt var forfalsket og at de hemmelige ransakingene der pengene ble fotografert, ikke fant sted på de datoene som dokumentasjonen i saken viser. Parallelt med utvalgets undersøkelse av POTs metodebruk har Gjenopp-takelseskommisjonen undersøkt disse påstandene med tanke på å avgjøre om det er grunnlag for gjen-åpning av straffesaken.

Utvalgets undersøkelse har ikke vært rettet mot å undersøke sannsynligheten for at de to hemmelige ransakingene eventuelt ikke ble utført på de datoene som dokumentene i straffesaken slår fast. For utval-

gets undersøkelse har det ikke vært nødvendig å undersøke påstandene nærmere, siden det uansett er klart at POT ved flere tilfeller gjennomførte ransakinger i Treholts leilighet. Utvalget bemerker imidlertid at det ikke har kommet over opplysninger som tilsier at de to ransakingene ikke fant sted de nevnte datoene.

1.4.4.3 REKOGNOSERINGER, MONTERING OG VEDLIKEHOLD AV UTSTYR ETC.

Det fremgår ikke direkte av dokumenter i observasjonssaken at POT tok seg inn i leiligheten til Treholt. Derimot forutsetter flere av brevene mellom POT og den utenlandske samarbeidende tjenesten at POT må ha vært inne i leiligheten flere ganger for å installere og/eller vedlikeholde det tekniske overvåkingsutstyret. På denne måten bekrefter deler av korrespondansen mellom tjenestene at POT tok seg inn i leiligheten en rekke ganger.

Videre viser flere bilder som utvalget har hatt tilgang til, at POT var inne i leiligheten på ulike tidspunkter.

Vitneforklaringene tyder på at flere av ransakingene kan ha hatt flere formål, for eksempel å sjekke et avlyttingspunkt samt å se om det lå interessante dokumenter fremme som kunne si noe om Treholts reiseplaner i tiden fremover.

Ut fra vitneforklaringene fremstår det som klart at ransakingene hovedsakelig ble gjennomført av ansatte på teknisk avsnitt. Ingen av spanerne utvalget har avhørt, har vært inne i leiligheten til Treholt. Personell fra utenlandsk samarbeidende tjeneste ser ut til å ha vært inne i leiligheten i alle fall to ganger. Én gang i forbindelse med en rekognosering før det tekniske utstyret ble installert og én gang i forbindelse med boringen mot Treholts bibliotek. Utvalgets inntrykk er at bistanden fra den utenlandske tjenesten hovedsakelig ble gitt uten at personell fra denne tjenesten var inne i leiligheten til Treholt.

Basert på vitneforklaringer anslår utvalget at POT må ha vært i leiligheten til Treholt i alle fall syv ganger i tillegg til ransakingene 17. mai og 22. august 1983.

1.4.4.4 KOPIERING AV NØKKEL

Samtlige vitner utvalget har avhørt har fått spørsmål om de kjenner til om det ble utført andre inngripende tiltak overfor Treholt. Til dette har de fleste vitnene svart klart nei.

En rekke vitner har imidlertid forklart at to POT-tjenestemenn ved en anledning, trolig 14. august 1983, tok seg inn i Treholts leilighet for å kopiere nøkkelen til leiligheten. Bakgrunnen for operasjonen skal ha vært at POT via telefonkontrollen ble oppmerksom på at nøkkelen til inngangsdøren lå i entreen i leiligheten denne dagen. Treholt og hans

familie oppholdt seg ikke i leiligheten på dette tidspunktet. Formålet med å kopiere nøkkelen var at POT da lettere kunne ta seg inn i leiligheten ved senere anledninger.

Utvalget har ikke funnet noe skriftlig materiale som dokumenter denne hendelsen, verken i observasjonssaken eller andre steder. Vitneforklaringene er entydige på dette punktet, og utvalget legger derfor til grunn at POT kopierte nøkkelen til Treholts leilighet.

1.4.5 Annen EOS-tjeneste

Utvalget har ikke sett noe skriftlig dokumentasjon, verken i observasjonssaken eller andre steder, som tyder på at annen EOS-tjeneste var involvert i overvåkingen av Treholt.

Flere vitner ble spurt om FO/E var involvert i overvåkingsopplegget, enten med teknisk utstyr eller personell. Utvalget har i tillegg avhørt nestkommanderende i FO/E under Treholt-saken. Dette vitnet fortalte at POT hadde benyttet ham som diskusjonspartner, særlig i den innledende fasen av saken da POT fortsatt gikk bredt ut for å finne ut hvem som var den mulige etterfølgeren etter Gunvor Galtung Haavik. Vitnet hadde derfor fått en del informasjon fra POT underveis i saken, men understreket at han ikke hadde noe med overvåkingen av Treholt å gjøre.

Utvalget kan ikke se at verken FO/E eller annen EOS-tjeneste var involvert i overvåkingen i Treholt-saken.

1.4.6 POTs vurderinger av overvåkingens hjemmelsgrunnlag og formål

1.4.6.1 POTs VURDERINGER AV HJEMMELSGRUNNLAGET FOR OVERVÅKINGEN

Utvalget har i sin undersøkelse søkt å kartlegge hvorvidt POT vurderte lovligheten av de metodene som ble tatt i bruk. Det skriftlige materialet inneholder ikke spor av at POT foretok rettslige vurderinger i forbindelse med metodebruken. Det foreligger imidlertid to nedtegnede beslutninger om ransakingene som fant sted 17. mai 1983 og 22. august 1983. Ransakingsordren datert 15. mai 1983 er signert av overvåkingssjefen og angir hjemmelen for ransaking til å være den daværende straffeprosesslov § 223 første ledd, jf. § 221 første ledd. Ransakingsordren datert 22. august 1983 er likelydende.

Det er ikke noe skriftlige materiale som berører hjemmelen for romavlyttingen, videoovervåkingen eller de øvrige ransakingene.

Utvalget har stilt spørsmål til flere vitner om de kjenner til hvorvidt hjemmelsgrunnlaget for overvåkingen ble vurdert av POT. Ingen av vitnene har sagt

at de var involvert i diskusjoner om det rettslige grunnlaget for overvåkingen. En person sentralt i ledelsen i POT har forklart til utvalget at vilkårene for nødrett aldri ble diskutert, men at det var snakk om at det forelå en nødrettssituasjon. Noen større bevissthet om hjemmelsspørsmålet er det ikke funnet holdepunkter for.

Utvalget har fått inntrykk av at det operative personellet mener at ledelsen hadde vurdert de rettslige sidene ved metodebruken.

Det har ikke vært mulig å kartlegge hvilke vurderinger som ble foretatt av øverste ledelse i POT i den aktuelle perioden, da to er avgått ved døden og én har vært forhindret fra å forklare seg for utvalget av medisinske grunner. Noe endelig svar på i hvilken grad POT vurderte eget hjemmelsgrunnlag for overvåkingstiltakene, kan derfor ikke gis.

1.4.6.2 POTs VURDERINGER AV FORMÅLET MED OVERVÅKINGEN

Det er få skriftlige opplysninger om bakgrunnen for de enkelte overvåkingstiltakene. De to ovenfor nevnte ransakingsordrene oppgir at ransakingene «antas å ville lede til oppdagelse av den straffbare handlingen spor».

Ansatte i POT på etterforskningssiden og teknisk side har forklart at formålet med overvåkingstiltakene var å skaffe bevis slik at man kunne gå til pågrep av Treholt. Relatert til kameraet i biblioteket har én fra POTs ledelse sagt at formålet var å se hva Treholt foretok seg før og etter møtene med KGB og hva han gjorde med dokumentene.

Utvalget har stilt spørsmål til flere vitner om hva som var formålet med overvåkingen av Treholt. Det er flere spanere og én tekniker som deler den oppfatning at formålet med overvåkingen var å «ha kontroll på Treholt». Spanerne peker på at POT skulle være et «hestehode foran Treholt», ved å skaffe oversikt over familiens rutiner, Treholts kommende reiser og møter med sovjetiske tjenestemenn. En spaner betegnet overvåkingen i leiligheten som en forlengelse av spenningen ute.

Det er etter dette særlig to beslektede formål som trer frem. For det første kan overvåkingen ha vært iverksatt for å effektivisere eller lette spenningen. Et annet formål med overvåkingen kan ha vært å skaffe bevis mot Treholt.

Det er i undersøkelsen også søkt å avklare hvorvidt det ble vurdert alternativer til å gjennomføre overvåkingen av Treholt i hans leilighet, eller gjøre dette på en mindre inngripende måte. Utvalgets undersøkelse tyder på at en slik vurdering ikke ble gjort.

1.5 Overordnet myndighets involvering i saken og metodebruken

1.5.1 Innledning

Én del av utvalgets mandat retter seg mot «hvem som kjente til metodebruken og hvem som godkjente denne». Dette omfatter blant annet spørsmål som gjelder overordnet myndighets befatning i saken, relatert til POTs metodebruk overfor Treholt.

For å belyse denne delen av mandatet har utvalget søkt etter dokumenter i POTs observasjonssak og straffesak som omhandler departementets og riksadvokatens involvering i saken. Videre har utvalget vært i kontakt med Justisdepartementet og Riksadvokatembetet angående innsyn i eventuelt arkivert materiale, noe utvalget har fått tilgang til. Undersøkelsene har imidlertid vist at det foreligger svært lite skriftlig materiale som berører temaet.

Utvalget har også gjennomført samtaler med personer som var tilknyttet Justisdepartementet, Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og Riksadvokatembetet i den aktuelle perioden. Det har i tillegg vært enkelte POT-ansatte som har hatt kunnskap om temaet. Flere av de sentrale personene som var involvert i Treholt-saken hos overordnet myndighet og i POT, har gått bort eller har vært forhindret fra å forklare seg for utvalget av medisinske grunner. Det har derfor kun vært et fåtall vitner som har førstehåndskunnskap om denne siden av saken.

Utvalget presiserer at overordnet myndighets eventuelle kunnskap om og godkjenning av metodebruken ikke kan gi en rettslig holdbar hjemmel for iverksettelse av overvåkingstiltak som etter legalitetsprinsippet krever hjemmel i lov, eller som uttrykkelig er forbudt ved lov.

1.5.2 Riksadvokaten

Selv om mye tyder på at riksadvokaten var involvert i saken fra et tidlig tidspunkt, kan det legges til grunn at han i alle fall var med på møter i saken fra og med mai 1983. Utvalget finner det i den sammenheng sannsynlig at riksadvokaten var delaktig i beslutningen om tidspunktet for pågripelsen av Treholt. Utvalget er ikke kjent med hvilken informasjon POT ga til riksadvokaten. Utvalget bemerker også at selv om riksadvokaten var kjent med saken fra et tidlig tidspunkt, behøver ikke det nødvendigvis bety at han i forkant av, ved iverksettelsen av eller underveis var kjent med metodebruken overfor Treholt, herunder det tekniske overvåkingsopplegget rettet mot Treholts leilighet.

1.5.3 Justisdepartementet

Utvalget har gjennom sin undersøkelse funnet flere dokumenter som omhandler Justisdepartemen-

tets involvering i saken i tiden før pågripelsen av Treholt 20. januar 1984.

Dokumentasjonen viser at departementet var informert om saken fra et tidlig tidspunkt.

Utvalget legger til grunn at det var omfattende kontakt mellom POT og Justisdepartementet i saken, og at departementsråden var den POT i første rekke forholdt seg til. På bakgrunn av mangelfullt kildemateriale er utvalget ikke kjent med hvilken informasjon POT ga til departementet om metodebruk, og om det på noen måte ble samtykket til denne. Mye tyder imidlertid på at departementsråden ble holdt løpende oppdatert om hva POT foretok seg.

Det er uansett på det rene at departementet var kjent med leilighetskjøpet og at det ble brukt «teknisk utstyr» under overvåkingen.

1.6 Hjemmelsgrunnlag for metodebruk

1.6.1 Innledning

1.6.1.1 OVERSIKT

En vesentlig del av utvalgets mandat i saken er å ta stilling til hvorvidt POT hadde hjemmel til å iverksette og gjennomføre den beskrevne metodebruken.

Som ledd i vurderingen av hjemmelsgrunnlaget innhentet utvalget en betenkning fra professor dr. juris Erling Johannes Husabø. Betenkningen følger som vedlegg til meldingen.

1.6.1.2 UTFORDRINGER

Det er flere metodiske utfordringer ved å skulle ta stilling til lovligheten av overvåkingen, som fant sted for nærmere 30 år siden. For det første er kartleggingen av de faktiske hendelsene vanskeligere jo lengre tid som går. For det annet byr det på utfordringer å foreta en juridisk vurdering av metodebruken over et kvart århundre senere. Vurderingen av hjemmelsgrunnlaget må skje ut fra rettstilstanden på tidspunktet for metodebruken. Utvalget har nærmet seg denne oppgaven med visshet om de utfordringer en slik juridisk tidsreise byr på. Det er så langt mulig tilstrebet å bedømme metodebruken med datidens øyne. Dette innebærer at vurderingen av hjemmelsgrunnlaget vil måtte baseres på kilder fra før og under perioden for overvåkingen. Det vil også kunne ses hen til retrospektive drøftelser av rettstilstanden ved vurderingen av hjemmelsspørsmålet.

Romavlytting

På tidspunktet for overvåkingen av Treholt hadde POT ikke hjemmel i lov til å foreta romavlytting. Etter straffeloven § 145a var romavlytting straffbart, hvilket innebærer at lovlig bruk av metoden krever hjemmel i lov. Romavlytting er også et tiltak av en slik karakter at det faller innenfor legalitetsprinsippets område, slik at lovhjemmel også av denne grunn

er nødvendig, jf. Lund-rapporten. Lund-kommisjonen karakteriserte romavlytting som et «markert inngrep i borgernes rettsområde». Utvalget tiltrer denne vurderingen.

Videoovervåking i leiligheten og trappeoppgangen

Det fantes ikke hjemmel i lov for videoovervåking av Treholts bibliotek og inngangsdøren i trappeoppgangen. Skjult videoovervåking var ikke omfattet av et straffebud, slik romavlytting var. Lund-kommisjonen skrev i sin rapport at «[s]kjult ... filming ... av personer i deres hjem ... må antas å kreve lovhjemmel». Bratholm skrev i 1968 at bruk av «fjernsynsovervåking er vesentlig mer betenkelig i tilfelle hvor den er hemmelig, og særlig når den skjer på områder hvor man har et rimelig krav på å være for seg selv». Utvalget mener at videoovervåkingen var av en slik art at hjemmel i lov kreves.

Videoovervåking utenfor leiligheten

Heller ikke den videoovervåkingen ved bruk av de to kameraene som var rettet mot hovedinngangen/parkeringsplass og kjøkkenet, hadde hjemmel i lov. Kameraene fanget ikke opp mer enn det en politimann kunne observere med det blotte øye. Dette kan tale for å anse denne videoovervåkingen som en type spaning. På den annen side kan det anføres at bruken av det tekniske hjelpemiddelet og den derved konstante observasjonen taler for at overvåkingen falt innenfor det Eckhoff karakteriserer som «[s]ystematisk utspionering med sikte på å kartlegge menneskers privatliv», noe som krever lovhjemmel. Det er dermed noe uklart om denne delen av overvåkingen krevde hjemmel i lov på tidspunktet for overvåkingen.

Hemmelig ransaking

I henhold til dagjeldende straffeprosesslov fra 1887 § 221 kunne det foretas ransaking av «Bolig og andre Rum» når vedkommende med «Skjellig Grund» kunne mistenkes for en straffbar handling som kunne medføre høyere straff enn bot. Hvis den mistenkte selv ikke ga sitt samtykke, måtte rettens beslutning innhentes. I saker om landssvik var det gjort unntak fra dette, slik at rettens beslutning ikke var nødvendig ved beslag og ransaking, men ethvert beslag skulle «snarest mulig innberettes retten», jf. § 19 i lov om rettergang i landssviksaker (opphevet 1. januar 1986). Treholt var under mistanke for landssvik, og rettens beslutning var derfor ikke nødvendig ved ransaking av hans bolig.

Ransaking av bolig var av lovgiver vurdert å være et inngrep som krevde hjemmel i lov. Det må kunne konstateres at også den type løpende inntreden (ransakinger) i boligen som det var tale om i Treholt-

saken, faller innenfor legalitetsprinsippets område. Fravær av slik hjemmel innebærer at ransakingen i utgangspunktet rammes av straffeloven § 116 om ulovlig ransaking og § 147 om innbrudd.

Oppsummering

Med mulig unntak for den videoovervåkingen som var rettet mot Treholts kjøkken og hovedinngangsdør/parkeringsplass, var overvåkingstiltakene av en slik karakter at hjemmel i lov var nødvendig.

Når slik hjemmel ikke fantes, er utgangspunktet at tiltakene var ulovlige og til dels også straffbare. Det videre spørsmål er om tiltakene kan forankres i nødrettsbetraktninger. Nødrett innebærer at eventuelle straffbare handlinger ikke bare vil være straffrie, men også at de dermed har nødvendig og tilstrekkelig hjemmel i henhold til legalitetsprinsippet.

1.6.2 Nødrett som hjemmelsgrunnlag

Professor Husabø har utredet hvorvidt nødrett kunne gi hjemmel for overvåkingen av Treholt.

Husabø foretar i sin betenkning en vurdering av om nødrett kunne gi hjemmel for de metodene POT ikke hadde lovhjemmel til å benytte, det vil si hemmelig ransaking, romavlytting og videoovervåking.

I betenkningen tar han utgangspunkt i nødrettsregelen i straffeloven fra 1902 § 47.

Husabø drøfter de fire vilkårene for nødrett, som fremgår av bestemmelsen i straffeloven, det vil kort sagt si kravene til faresituasjonen, formålet, solidaritet og proporsjonalitet. Samtlige vilkår må være oppfylt for at nødrett skal komme til anvendelse. Husabø mener at de tre førstnevnte vilkårene isolert sett var oppfylt for POTs bruk av de ovennevnte metodene. Hva gjelder kravet til proporsjonalitet, konkluderer han med at vilkåret ikke var oppfylt, verken for den enkelte metode eller samlet sett.

Utvalget slutter seg til Husabøs konklusjon om at nødrett ikke hjemlet POTs metodebruk.

1.7 Utvalgets konklusjoner

1.7.1 Lovligheten av metodebruken

POTs metodebruk er i utvalgets undersøkelse vurdert ut fra rettstilstanden på tiden da overvåkingen av Treholt fant sted. Den sikkerhetspolitiske situasjonen var ennå preget av den kalde krigens spenningsforhold mellom øst og vest. POT var knapt ferdig med Galtung Haavik-saken da tjenesten fikk kunnskap om at KGB trolig hadde en annen, sentral agent i det norske embetsverket. Overvåkingstjenesten skulle sørge for å avdekke handlinger som kunne true eller skade rikets sikkerhet, og igangsatte derfor et omfattende arbeid med å identifisere vedkommende. POTs arbeid med å avdekke forholdet var en prioritert oppgave for tjenesten gjennom mange år.

Utvalget har lagt vekt på at den sikkerhetspolitiske situasjonen i denne perioden var svært annerledes enn den er i dag. Denne historiske konteksten kan bidra til forståelse og forklaring av POTs metodebruk, men kan likevel ikke gi rettslig grunnlag for overvåkingen som ble iverksatt overfor Treholt og familien. Overvåkingen utgjorde en betydelig krenkelse av deres privatliv.

Utvalget mener at POT ikke hadde hjemmel i lov, herunder i nødrett, for romavlyttingen, deler av videoovervåkingen og de gjentatte hemmelige ransakingene.

1.7.2 Håndtering og vurdering av overvåkingen internt i POT

Utvalget har ikke funnet at det forelå skriftlige rutiner eller retningslinjer for POTs tjenestemenn om hvordan overvåkingen skulle foregå. Utvalgets undersøkelse har vist at mye av materialet fra overvåkingen sannsynligvis ble slettet eller makulert. POT synes å ha håndhevet prinsippet om «need to know» strengt, også internt i tjenesten, både under og etter arbeidet med saken. Etter det utvalget kan se, medførte dette at det var relativt få personer i POT som hadde kjennskap til detaljene rundt overvåkingen, og at det var få som hadde tilgang til det materialet som ble innsamlet.

Utvalget kan ikke se at det ble foretatt rettslige vurderinger av om POT hadde hjemmel til å utføre overvåkingstiltakene. Utvalget har fått inntrykk av at det var gjengs oppfatning, både i og utenfor tjenesten, at POT var forventet å gjøre det som var nødvendig for å ivareta hensynet til rikets sikkerhet. Legaliteten av metodebruken skulle likevel vært vurdert i forkant og vurderingene burde vært nedfelt skriftlig, spesielt av notoritetshensyn.

1.7.3 POTs involvering av overordnet myndighet

Undersøkelsen har vist at tjenesten tidlig og jevnlig informerte politisk ledelse om mistanken mot Treholt og om at Treholt var under overvåking, og at riksadvokaten før pågripelsen også ble informert om i alle fall deler av overvåkingen. Utvalget har ingen grunn til å tro at POT forsøkte å skjule overvåkingen av Treholt for overordnet myndighet. Som følge av mangel på skriftlig kontakt mellom POT og overordnet myndighet har det vist seg vanskelig for utvalget å stadfeste om og eventuelt på hvilket detaljnivå overordnet myndighet ble informert om det tekniske overvåkingsopplegget i leiligheten.

En vurdering av overordnet myndighets rolle og ansvar i saken faller utenfor utvalgets kontrollområde. Det er heller ikke utvalgets oppgave å vurdere hvilket ansvar overordnet myndighet eventuelt hadde

for at den inngripende overvåkingen faktisk fant sted og om de kunne og burde ha stanset den.

1.7.4 Utvikling av regelverket, tjenesten og kontrollen

Sammenlignet med perioden Treholt ble overvåket, oppstiller lovgivningen i dag langt klarere rammer for PSTs oppgaver og metodebruk. Metodene varierer avhengig av hvilket «spor» tjenesten er i. Politiloven fastsetter i § 17d vilkår for bruk av tvangsmidler i forebyggende øyemed i visse typer saker – det forebyggende spor. Straffeprosessloven oppstiller i fjerde del vilkår for bruk av tvangsmidler i ordinære etterforskingssaker – etterforskingssporet, samt bruk av tvangsmidler for å avverge alvorlig kriminalitet – det avvergende spor.

Straffeprosessloven § 216m om romavlytting ble tilføyd i straffeprosessloven kapittel 16b ved lov 17. juni 2005 nr. 87. I dag regulerer § 216m uttømmende hvilke straffbare handlinger som kan gi adgang til romavlytting som ledd i ordinær etterforsking. Adgangen til å anvende romavlytting i forebyggende øyemed etter politiloven § 17d ble i 2009 suspendert ved instruks gitt av justisministeren, da romavlytting av private boliger uten at noe kriminelt var skjedd ble ansett å være i strid med Grunnloven § 102. Adgang til bruk av til hemmelig ransaking ble tilføyd ved lov 3. desember 1999 nr. 82 i loven § 200a. Straffeprosessloven § 222d åpner for blant annet bruk av romavlytting og hemmelig ransaking også i avvergende øyemed når det er rimelig grunn til å tro at noen kommer til å begå visse typer handlinger. Heller ikke i dag eksisterer det noen hjemmel for iverksettelse av skjult videoovervåking i privat bolig. Straffeprosessloven § 202a, tilføyd ved lov 15. mars 1991 nr. 5, gir på nærmere bestemte vilkår i dag kun hjemmel til skjult fjernsynsovervåking (videoovervåking) på offentlig sted som nevnt i personopplysningsloven § 40.

På bakgrunn av påstandene på 1990-tallet om ulovlig overvåking av norske borgere, ble kontrollen med de hemmelige tjenestene, herunder daværende POT, skjerpet.

Dagens PST kontrolleres nå av mange instanser, herunder Stortinget, Justisdepartementet og den overordnede påtalemyndighet ved riksadvokaten og statsadvokatene. Tjenesten har i dag en helt annen tilnærming til rettslige spørsmål knyttet til metodebruken og virksomheten for øvrig. Den juridiske kompetansen er forankret langt tydeligere i organisasjonen og det er høy grad av notoritet på vurderinger og beslutninger om bruk av metoder overfor enkeltpersoner.

EOS-utvalget fører i dag en regelmessig kontroll med den virksomheten PST utøver. I PST gjennomgår utvalget regelmessig all metodebruk i både tje-

nestens forebyggende saker og etterforskningsaker. Utvalget kontrollerer blant annet at domstolen er gitt tilstrekkelig og korrekt grunnlag for dens beslutning om bruk av tvangsmidler, og at tvangsmiddelbruken er benyttet i samsvar med tillatelsen fra domstolen.

1.7.5 Nødrett som hjemmelsgrunnlag

Legalitetsprinsippet utgjør fortsatt en skranke for eventuell bruk av metoder som ikke er lovhjemlet. Ettersom PSTs metodebruk er lovregulert i større grad enn tidligere, er det mindre plass for nødrett som inngreps hjemmel. Generelt mener utvalget at det skal svært mye til for at nødrett skal kunne utvide og supplere eksisterende rettslige grunnlag for inngripende metodebruk. Lovfestingen av de ulike metodene er allerede et utslag av at lovgiver har avvendt hensynene til forebygging og oppklaring av straffbare forhold mot hensynet til blant annet individuell rettsikkerhet og personvern. Det er ikke opp til andre enn lovgiver å utvide det rettslige grunnlaget for slike metoder.

Lovgiver har imidlertid med nødretten lovfestet en sikkerhetsventil. Det kan ikke utelukkes at det i fremtiden vil kunne oppstå omstendigheter som gjør at bruk av nye metoder vil måtte vurderes etter nødrettsvilkårene. Det faller utenfor rammen av utvalgets undersøkelse å drøfte bruk av nødrett på generelt grunnlag. Utvalget nøyer seg med å peke på viktigheten av at eventuelle nødrettsvurderinger og nødretts handlinger blir dokumentert, slik at legitimiteten av disse kan kontrolleres i ettertid.

1.7.6 Avsluttende bemerkninger

Professor Husabø gir avslutningsvis i sin betenkning enkelte overordnede betraktninger omkring metodebruken i Treholt-saken:

«At POT slik gikk ut over »den lovbestemte ordning« på flere punkt samtidig, og over eit så langt tidsrom som i dette tilfellet, gjer at det i eit maktfordelingsperspektiv ville vera svært uheldig om ein skulle godta tiltaka i kraft av nødrett. Ein slik vidt-femnande legitimasjon av inngrep frå den utøvande makta ville kunne gå ut over den allmenne tilliten til at det er Stortinget som set rammene for politiet sin maktbruk. Det ville dessutan svekka den kontrollfunksjonen som domstolane normalt utøver ved bruk av tvangsmidlar (m a telefonkontroll), og som i eit menneskerettsleg perspektiv er svært viktig for at slike tiltak skal ha tilstrekkeleg legitimitet. Å akseptera denne typen svært omfattande og langvarig overvaking av privatlivet til ein familie utan tydeleg lovheimel og utan den typen demokratisk kontroll som domstolane representerer, strider mot 'rettsordenens spilleregler'.»

Etter utvalgets syn gir dette en dekkende beskrivelse av hvilken krenkelse av rettsstatlige prinsipper POTs metodebruk innebar. I en rettsstat er det fundamentalt at myndighetenes handlinger ikke overskri-

der deres tildelte metoder for maktanvendelse overfor enkeltindividene.

Utvalget anser at utviklingen av samfunnsforholdene, den rettslige reguleringen av PSTs virksomhet og metodebruk, styrkingen av personvernet og menneskerettighetene i norsk rett, bevissthetsnivået i tjenesten, samt den økte og forbedrede kontrollen, har redusert sannsynligheten betraktelig for at en omfattende ulovlig overvåking vil finne sted på nytt – selv om det heller ikke i et demokratisk samfunn er mulig å garantere at en hemmelig tjeneste begrenser seg til bruk av lovlige metoder.

2. Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Jette F. Christensen, Martin Kolberg og Marit Nybakk, fra Fremskrittspartiet, lederen Anders Anundsen, Ulf Erik Knudsen og Øyvind Vaksdal, fra Høyre, Per-Kristian Foss, fra Sosialistisk Venstreparti, Hallgeir H. Langeland, fra Senterpartiet, Per Olaf Lundteigen, fra Kristelig Folkeparti, Geir Jørgen Bekkevold, og fra Venstre, Ola Elvestuen, viser til særskilt melding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) om EOS-utvalgets undersøkelse av POTs metodebruk i Treholt-saken, Dokument 7:2 S (2010–2011).

Komiteen viser til at Treholt-saken er norsk etterkrigshistorie mest omtalte spionsak og at den offentlige interessen for saken nok har bidratt til at EOS-utvalget igangsatte sin undersøkelse.

Komiteen viser til at formålet med EOS-utvalgets kontroll er «å klarlegge om og forebygge at det øves urett mot noen, herunder påse at det ikke nyttes mer inngripende midler enn det som er nødvendig etter forholdene, og at tjenestene respekterer menneskerettighetene». Komiteen er enig med EOS-utvalget i at en undersøkelse av disse forholdene ligger i ytterkant av utvalgets kontrollformål etter kontrollloven § 2 særlig på bakgrunn av den tiden som er gått.

Komiteen er imidlertid enig med utvalget i at det i denne saken har vært viktig å søke å finne frem til de faktiske forhold på bakgrunn av de påstander og den kritikk som har fremkommet i media.

Komiteen er kjent med at utvalget har fått en ekstrabevilgning for å dekke kostnader forbundet med undersøkelsene av saken. Komiteen vil understreke viktigheten av at EOS-utvalget gjennomfører undersøkelser i saker som har stor allmenn interesse og mener det er både viktig og rimelig at eventuelle ekstra kostnader forbundet med slike utvidede undersøkelser dekkes av Stortinget ved fore-

spørsmål. Det er imidlertid viktig at Stortinget ved behandling av søknad om støtte ikke påvirker hvilke saker det uavhengige EOS-utvalget skal engasjere seg i.

Komiteen vil videre understreke at den mener det er positivt at EOS-utvalget benytter seg av muligheten til å sende særskilt melding til Stortinget og vil oppmuntre denne fremgangsmåten også ved andre anledninger hvor EOS-utvalget finner systematiske utfordringer eller alvorlige enkelthendelser som Stortinget bør behandle som egen sak.

Formålet med undersøkelsen har vært å kartlegge metodebruken til POT forut for pågripelsen av Treholt i januar 1984.

Undersøkelsen har avdekket at Treholts leilighet var underlagt telefonkontroll, romavlytting, kameraovervåking og hemmelige ransaker hvor også husnøkkelen ble kopiert. I tillegg kommer sporing mot Treholt i forbindelse med ransaker og andre spesielle hendelser.

Komiteen har merket seg at det gjennomgående har vært vanskelig å fremskaffe dokumentasjon på den overvåkingen Treholt ble utsatt for i leiligheten. Verken lydopptak eller videoopptak er avdekket og det hevdes at materialet kan være makulert underveis. Det er kun funnet ett konkret notat som grunnlag for å hevde at det ble gjennomført regelmessig nedtegning av interessante hendelser under denne overvåkingen. Komiteen mener det fremstår som noe spesielt at en så stor del av etterforskningsmaterialet i en så stor og betent sak er forsvunnet eller makulert. Komiteen finner dette noe spesielt sett i lys av at andre deler av overvåkingen, blant annet telefonkontroll, er gjennomført med svært god notoritet fra POTs side.

Komiteen har merket seg at det underveis i etterforskningen var nær kontakt mellom Justisdepartementet og POT om etterforskningen av Treholt. Det er på det rene at Justisdepartementet var kjent med både kjøpet av leiligheten til spaningsformål og at det ble benyttet teknisk utstyr i overvåkingen av Treholt. Komiteen registrerer at EOS-utvalget ikke finner dokumentasjon på om justisministrene var kjent med videoovervåkingen, men registrerer at ingen del av dokumentasjonen eller vitneforklaringene har fokusert på diskusjon rundt hjemmelsgrunnlaget for overvåkingen, ei heller i dialogen mellom POT og Justisdepartementet.

Komiteen er enig med EOS-utvalget i at det ikke forelå hjemmel for romavlytting i den perioden etterforskningen mot Treholt pågikk. Det var straffbart å foreta romavlytting i henhold til straffeloven § 145a. Tilsvarende lovforbud forelå ikke mot videoovervåking. Komiteen deler imidlertid EOS-utvalgets syn på at slik overvåking likevel krevde

hjemmel etter legalitetsprinsippet. Samtidig mener komiteen at slik overvåking på mange måter fremstår som enda mer inngripende enn romavlytting når de benyttes i private rom. Komiteen vil i denne sammenheng understreke at overvåkingen av leiligheten også rammet tredjepart, nemlig Treholts nærmeste familie, ektefelle og barn.

Komiteen deler videre EOS-utvalgets vurdering av nødrettsbetraktninger som i hovedsak lener seg på professor Husabøs betenkning om nødrett som mulig hjemmel for inngrep som gjentagende husransaker, romavlytting og deler av videoovervåkingen. Komiteen går ikke nærmere inn i de betraktninger som gjør seg gjeldende, men merker seg at Husabø mener at kravene til nødrett er oppfylt for tre av fire vilkår. Ifølge Husabø kan en isolert sett hevde at kravene til faresituasjon, formål og subsidiaritet er oppfylt, men at kravet til proporsjonalitet ikke er oppfylt. Komiteen kan se at vurderingen av det siste vilkåret kan fremstå som annerledes i dag enn for tredivde år siden, men er likevel enig i Husabøs og EOS-utvalgets konklusjon.

Komiteen legger således til grunn professor Husabøs og EOS-utvalgets konklusjon om at POT handlet ulovlig. På den måten fremsto handlingen som en stor inngripen med hensyn til privatlivets fred. Komiteen er også enig med EOS-utvalget som påpeker at dette skjedde for lang tid siden og at det i dag eksisterer helt andre kontrollordninger og lovgivning som regulerer de hemmelige tjenesters metodebruk. Komiteen viser til at dagens PST er underlagt et helt annet juridisk rammeverk enn datidens POT. Den demokratiske kontrollen med EOS-tjenestene befinner seg i en annen dimensjon i dag enn for tredivde år siden. Det viser at lovgiver over tid har utfyllt lovtomme rom og tiltatt seg en viktig kontrollfunksjon av EOS-tjenestene gjennom EOS-utvalget. I PST gjennomgår utvalget regelmessig all metodebruk både i tjenestens forebyggende saker og etterforskningsaker. Utvalget kontrollerer blant annet at domstolen er gitt tilstrekkelig og korrekt grunnlag for dens beslutning om bruk av tvangsmidler, og at tvangsmiddelbruken er benyttet i samsvar med tillatelsen fra domstolen.

Komiteen er tilfreds med at EOS-utvalget under sine undersøkelser av denne saken ikke har avdekket at andre EOS-tjenester enn POT har vært involvert i overvåkingen av Treholt.

Komiteen er videre tilfreds med den grundige gjennomgang EOS-utvalget har foretatt av denne delen av Treholt-saken og vil presisere at de funn som er gjort ikke vil ha noen innvirkning på den strafferettslige delen av saken for øvrig eller på dommen mot Treholt.

3. Komiteens tilråding

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til dokumentet og rår Stortinget til å gjøre følgende

v e d t a k :

Dokument 7:2 S (2010–2011) – om særskilt melding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) om EOS-utvalgets undersøkelse av POTs metodebruk i Treholt-saken – vedlegges protokollen.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 6. desember 2011

Anders Anundsen

leder og ordfører